

PAPER DETAILS

TITLE: BAGDAT KÖSKÜ'NDE YENIDEN KULLANILAN ANTİK RENKLI MERMERLER VE DİGER
TASLAR

AUTHORS: Zeki BOLEKEN

PAGES: 66-87

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3142541>

BAĞDAT KÖŞKÜ'NDE YENİDEN KULLANILAN ANTİK RENKLİ MERMERLER VE DİĞER TAŞLAR

Zeki Boleken*

Gönderilme Tarihi: 15.05.2023 - Kabul Tarihi: 20.06.2023

Özet

Osmanlı mimarisinde Bağdat Köşkü, antik mermer ve diğer taşların yeniden duvar kaplaması olarak kullanıldığı dikkat çekici yapılardan biridir. Ancak köşk cephelerinde devşirme olarak kullanılan renkli mermerler hakkında şimdiye dek kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Köşk cephesinde kullanılan renkli mermerlerin ve diğer taşların çoğu antik dönemden olup, birkaç çeşidi 17. yüzyılda Avrupa ülkelerinde bilinmektedir. Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya, Fransa ve Mısır'daki antik ocaklardan çıkarılan bu eski renkli mermerler, konuyu daha da enteresan kılmaktadır. Bağdat Köşkü'nün cephesi farklı sanat üsluplarını yansıtmaktadır. Etrafındaki yapılarla birlikte ele alındığında, Bağdat Köşkü'nün Topkapı Sarayı'ndaki sınırlı bir mekânda Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerini zengin bir mimari dille temsil ettiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Mimarisi, İstanbul, Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, Revan Köşkü, Devşirme Malzeme, Antik Mermerler, Diğer Taşlar

ANCIENT COLORED MARBLES AND OTHER STONES REUSED IN THE BAGHDAD MANSION

Abstract

In Ottoman architecture, the Baghdad Mansion is one of the remarkable structures where ancient marbles and other stones were reused as a wall covering. However, there is no comprehensive research available on the colored marbles reused on the facades of the mansion. Most of the colored marbles and other stones used on the mansion's facade are ancient and a few of type them were well-known in European countries in the 17th century. These ancient colored marbles taken out of the quarries of Turkey, Greece, Italy, Spain, France, and Egypt make this topic even more interesting. Bagdat Mansion's facade reflects different art styles. Considering the surrounding edifices, it's seen that the Bagdat Mansion represents different regions of the Ottoman Empire with a rich architectural variety in a limited space in the Topkapı Palace.

Keywords: Ottoman Architecture, Istanbul, Topkapı Palace, Bagdat Mansion, Revan Mansion, Reused Material, Ancient Marbles, Other Stones

* Dr. Arş. Gör., M.Ü. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, zeki.boleken@marmara.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-5014-1069

Devşirme malzemeler hakkında yapılan çalışmalarda, araştırmacıların ilgisi daha ziyade farklı türde ve nitelikte bezemeye sahip çeşitli yapı malzemeleri, kitâbeler, kabartmalar ve heykeller üzerindedir. Birçok örnekte görüldüğü gibi, en azından ikinci kez kullanıldıkları kolaylıkla anlaşılan bu tür malzemeler ilgiyi hak etse de mimarlık tarihinde bunların dışında yaygın olarak yeniden değerlendirilen antik renkli mermerler ve diğer taş türleri de bulunmaktadır. Kaba inşaat malzemelerinden farklı olarak, kullanıldıkları yapıya zenginlik ve saygınlık kazandıran antik renkli mermerler, aynı zamanda baninin gücünü de işaret etmektedir. Temel petrografik bilgileri dışında; öncelikle ocak konumları, ocakların işletildiği zaman aralığı, üretilen malzemenin ihraç edildiği yerler, birincil malzeme olarak ne tür yapılarda kullanıldığı, ocakların kapanmasından sonra malzemenin nereden ve nasıl temin edildiği gibi farklı bilgilerle birlikte antik mermerler, sanat ve mimarlık tarihinde anlamlı hâle gelmektedir.

Bağdat Köşkü, Osmanlı mimarisinde devşirme antik renkli mermer ve diğer taşların kullanıldığı en zengin yapı olmasa da onlardan birisidir. Makroskobik gözlemle tespit edilebilen yaklaşık yirmi farklı türdeki mermer ve diğer taş malzemenin oldukça iddiasız boyutlardaki yapının özellikle cephe kaplamalarında, revak kemer taşlarında, revak kemerlerinin köşeliklerinde ve revak kemerlerini taşıyan sütun gövdelerinde kullanılması, Bağdat Köşkü'nü Osmanlı mimarisinde ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. IV. Murad'ın Bağdat Seferi ile kazandığı zaferin anısına 1639 yılında inşa ettirdiği köşk; plan özellikleri, inşa tarihi, mimarı, çini ve diğer süslemeleri açısından kapsamlı bir biçimde değerlendirildiğinden dolayı oldukça iyi bilinen bir yapıdır.¹ Öte yandan köşkün cephe tasarımında

en az çini süslemeler kadar ayrıcalıklı bir konumu olan devşirme antik mermer kaplamalar, köken hususu dışında değerlendirilmemiştir. Meinecke, Revan ve Bağdat köşklerinin renkli mermer cephe kaplamalarının bazılarında görülen dekorasyon anlayışının Memlûk sanatından ilham alması ve Revan Köşkü'nde Memlûk eserine ait bir frizin devşirme malzeme olarak kullanılması nedeniyle Revan ve Bağdat köşklerindeki renkli mermerlerin Yavuz Sultan Selim tarafından Kahire'den getirtilmiş olabileceğini ileri sürmüştür.² Meinecke'nin görüşünü Aslanapa da desteklemiştir.³ Bununla birlikte Revan Köşkü'nde kullanılan bazı mermer türlerinin ve bunlarla oluşturulan dekorasyon anlayışının sadece Memlûk sanatı ve coğrafyasıyla bağlantılı olmadığı da anlaşılmıştır.⁴ Tezcan, Bağdat Köşkü mermer kaplamalarından sadece renkli olanlarının, özellikle *porfido rosso antico* ve *porfido verde Egiziano* parçaların sütun gövdelerinden enine ve boyuna kesildiklerini belirtmiştir.⁵ Goodwin, Revan Köşkü cephelerinin Bizans mermerleri ile kaplandığını ifade etmiş ve Bağdat Köşkü mermer kaplamalarının yetersiz malzeme, özellikle de *porfido rosso antico* yüzünden mükemmel bir uyumda olmadığını dile getirmiştir.⁶

İstanbul: Akbank Yayınları, 2000; Hasan Fırat Diker, *Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000, 87-89; Necdet Sakaoglu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı*, İstanbul: Denizbank Yayınları, 2002, 258-262; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004, 391; Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2005, 148-149; Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, 248-249.

2 Michael Meinecke, "Die Architektur des 16. Jahrhunderts in Kairo, nach der Osmanischen Eroberung von 1517", *IVème Congrès international d'art turc*, Aix-en-Provence: Université de Provence, 1976, 145-146.

3 Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, 179, 391.

4 Zeki Boleken, "Topkapı Sarayı Revan Köşkü'nde Kullanılan Devşirme Malzemelerin Yeniden Değerlendirilmesi", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, S. 7, 2018, 60-61.

5 Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul: TTOK, 1989, 417.

6 Goodwin, *Topkapı Palace, An Illustrated Guide to its Life and Personalities*, 173.

1 Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar 1*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1974, 299-307; Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı Mimari Bir Araştırma*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981, 78-79; Semavi Eyice, "Bağdat Köşkü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 444-446; Godfrey Goodwin, *Topkapı Palace, An Illustrated Guide to its Life and Personalities*, Londra: Saqi Books, 1999, 172-174; Deniz Esemeli, *Mekanlar, Zamanlar: Topkapı Sarayı*,

1. BAĞDAT KÖŞKÜ'NDE DEVŞİRME ANTİK RENKLİ MERMERLER VE DİĞER TAŞLAR

Bağdat Köşkü'nün mermer kaplamalarına dair daha önce yapılan araştırmalarda genel olarak malzemenin temin edilme biçimi ve üslup hususu değerlendirilmişse de devşirme antik mermer ve diğer taş türleri ile yukarıda belirtilen veriler değerlendirilmemiştir. Ocakları günümüzde Türkiye, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Fransa'da bulunan bu taşların ocak konumları, ocakların işletildiği zaman aralığı ve malzemenin ihraç edildiği yerler hakkında verilecek farklı bilgiler; antik mermer ve diğer taşların ilk üretilmeye başladıkları dönemden itibaren Akdeniz dünyasında birincil ve devşirme malzeme olarak kullanımları ve onların nasıl yüceltildiği hakkında doğru bir değerlendirme yapılabilmesine büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca Bağdat Köşkü ile Sultan IV. Murad'ın ondan kısa bir süre önce inşa ettirdiği Revan Köşkü'nü bazı noktalardan karşılaştırma imkânı da sağlayacaktır.

Bağdat Köşkü cephelerindeki renkli mermer ve diğer taş türlerinin büyük bir bölümü gözlemle tespit edilebilse de bunlardan birkaçının başka türlerle benzer makroskobik görünümde olması, literatürde kesin olarak bilinmemesi veya aynı taş türünün farklı yerlerde ocaklarının bulunması nedeniyle sözü edilen malzemelerin türleri kesin olarak tespit edilememektedir. Tespit edilen mermerler belirtilirken ilk olarak onların yüzyıllardır bilinen ve uluslararası literatürde de kullanılan geleneksel İtalyanca isimleri ve biliniyorsa parantez içerisinde Roma dönemindeki Latince isimleri tercih edilmiştir.

1.1 Bigio Antico (Marmor Lesbium)

Roma döneminde *marmor Lesbium* adıyla bilinen *bigio antico*'nun makroskopik görünüşü oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. (Resim 1a) *Bigio antico*, kristalli ve koyu gri karbonlu mermerlerin tümüne verilen genel bir isim olmakla birlikte, bu mermerler arasında en önemlisi şüphesiz *bigio antico*'nun kristalli, koyu gri, damarları daha net ve çoğunlukla kırmızımsı veya sarımsı hâldeki tipik türü olan *marmor Lesbio*'dur.⁷ Bu mermerin megaladon

ve mercanların beyazımsı fosilleri bulunan türü de *bigio lumachellato* adıyla bilinmektedir.⁸ (Resim 1b) *Bigio antico*, antik dönemde farklı noktalarda bulunan ocaklardan çıkartılmıştır. Bu türün en karakteristik örneği olan *marmor Lesbio*'nun çıkartıldığı ocak, Lesbos (Midilli) Adası'ndadır. Son araştırmalarda *bigio antico*'nun İznik'te ve Mora-Tripolis (Tripoliçe) yakınlarındaki Aghios Petros'ta antik dönemde kullanıldıkları anlaşılan iki yeni ocağı daha bulunmuştur.⁹ Ocakları muhtemelen M.Ö. 5. yüzyılın sonunda yerel olarak kullanılmaya başlanan *marmor Lesbio*'nun ihracatı Helenistik dönemde ve özellikle Erken İmparatorluk döneminden itibaren yapılmıştır.¹⁰ İlk defa Yaşlı Plinus'un bahsettiği *marmor Lesbio*, Diokletianus'un 301 yılındaki fiyat fermanında ayak küp (0,028 m³) ücreti 50 dinar olarak belirtilmiş en ucuz mermerlerden birisidir.¹¹ Herhangi bir *bigio antico* sütun gövdesi, duvar kaplaması ya da zemin döşemesi gibi farklı örneklerde, malzemenin hangi ocaktan çıkartıldığını izotopik analiz ve saha araştırması yapmadan belirlemek oldukça zordur. Bizans döneminde de kullanılan *bigio antico*'nun sütun gövdesi, yüzey kaplaması ve zemin döşemesinde kullanımına dair örnekler mevcuttur. *Marmor Lesbio* ve *bigio lumachellato*, Bağdat Köşkü'nün kuzeydoğu eyvanının aynı yöndeki cephesinde görülen panolarda, büyük ve küçük levhalar

ano", *Il manto di pietra della basilica di San Marco a Venezia. Storia, restauri, geometrie del pavimento*, Ed. E. Vio, Venedik: Cicero Editore, 2012, 74.

8 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 74.

9 Ali Bahadır Yavuz, Matthias Bruno, Donato Attanasio, "A New Source of Bigio Antico Marble: The Ancient Quarries of Iznik (Turkey)", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the IX Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA) Conference Tarragona 2009*, Ed. Anna Gutiérrez Garcia-M., vd., Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012, 255; Lorenzo Lazzarini, "A First Characterization of a New Bigio Antico Marble from a Hitherto Unknown Ancient Quarry at Aghios Petros (Tripolis-Peloponnesus)", *Exempli Gratia: Sagalassos, Marc Waelkens and Interdisciplinary Archaeology*, Ed. Jeroen Pöbke, Leuven: Leuven University Press, 2013, 147.

10 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 74.

11 E. Leka, G. Zakhos, "The Marmor Lesbium Reconsidered and Other Stones of Lesbos", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the X ASMOSIA Conference, Rome 21-26 May 2012*, Vol. I, Ed. P. Pensabene, E. Gasparini, Roma: L'Erma di Bretschneider, 2015, 201-202.

7 Lorenzo Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 74.

hâlinindedir. Belirtilen cephede, pencerelerin kenarlarındaki üç panodan batıdan kuzeye doğru ilk panoda iki büyük, bir küçük levha olmak üzere *bigio lumachellato*; ikinci ve üçüncü panolarda ise farklı boyutlarda *bigio antico* levhalar yer almaktadır. Bunların dışında farklı cephelerde yer alan mermer panoların çerçevelerinde küçük parçalar hâlinde *bigio antico* örneklerine rastlanılabilmektedir.

1.2 Breccia Carollina (Marmor Sagarium)

Roma döneminde adını Sakarya (Sangarius) Nehri'nden alan bu taşın ocakları, Bilecik'teki Vezirhan'ın oldukça yakınlarındadır. (Resim 1c) *Marmor Sagarium* adı, önceleri uluslararası literatürde *occhio di avone* (Lat. *marmor Triponticum*) ismiyle bilinen mermere verilmiş ancak Lazzari'nin iki farklı mermer türüne ait antik ocakları yeniden keşfetmesiyle bu yanlışlık düzeltilmiştir.¹² Diğer taraftan Bruno ve ekibi, *breccia corallina* ve onun bir çeşidi olan *brocatellone*'nin Karaburun'da birkaç farklı noktada bulunan ve Manisa Çakmaklı'da daha önce bilinmeyen yeni antik ocaklarını tespit etmişlerdir.¹³ İtalyan taş ustalarının *breccia corallina* adını verdikleri bu taşın ocakları Augustus döneminden itibaren işletilmeye başlanmış ve muhtemelen M.S. 4. yüzyıl sonlarına kadar faaliyette kalmıştır.¹⁴ Bu süre zarfında *breccia carollina*'nın Türkiye dışında, başta İtalya olmak üzere, Yunanistan, Fransa, İspanya, Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki antik yerleşimlerinde birincil ve devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir.¹⁵ Bizans döneminde de kullanılan

breccia corallina'nın sütun gövdesi, yüzey kaplama levhası ve zemin döşeme levhası vb. örneklerine rastlanmaktadır. Bağdat Köşkü'nde bu taşın tek örneği, revakların iç tarafındaki kemer köşeliklerinde kullanılan kakma disklerden birinde tespit edilmiştir ve bu örnek, taşın karakteristik görünümünden oldukça farklıdır.

1.3 Breccia di Hereke

Romalıların *Hecatontalithos*,¹⁶ *Lapis Hexecontalithos* veya *Lapis Hecatontalithos*¹⁷ adını verdikleri bu taş, polijenik konglomeradır ve muhtemelen aynı konglomeratik polimitik formasyonla bağlantılı olması nedeniyle kireçtaşı çimento içinde çakılları köşeli (breş) ve yuvarlak (puding) olmak üzere iki farklı görünüme sahiptir.¹⁸ (Resim 1d) Al-kahverengi çimento; yuvarlak beyaz, oolitik, grimsi ve kahverengi klastler ve sporadik kalsit damarları ile nadiren fosil benzeri klastler içermektedir.¹⁹ Hereke Tren İstasyonu civarında, tren yolunun üst tarafında bulunan tarihî ocaklar günümüze ulaşmamıştır.²⁰ Romalılar tarafından kullanılmayan bu taşın Erken Bizans döneminden sonra kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.²¹ Yayılımı sınırlı olan taşın İstanbul dışında, Venedik'te San Marko ve Roma'da S. Lorenzo bazilikalarında örnekleri tespit edilmiştir.²² Osmanlı döneminde Hereke'deki ocakların işletilmesi hususu, dönem kaynakları ve arşiv belgelerinde verilen bilgiler nedeniyle sorunludur.

12 Lorenzo Lazzarini, "The Origin and Characterization of 'Breccia Nuvolata', 'Marmor Sagarium' and 'Marmor Triponticum'", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone: ASMOSIA 5 Boston 1998*, Ed. John J. Herrmann, Norman Herz, Richard Newman, London: Archetype Publications, 2002, 66-67.

13 Matthias Bruno vd., "Unknown Ancient Marble Quarries of Western Asia Minor", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the IX ASMOSIA Conference, Tarragona 2009*, Ed. Anna Gutiérrez Garcia-M., vd., Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012, 568-570.

14 Lorenzo Lazzarini, "Six Coloured Types of Stone from Asia Minor Used by the Romans, and Their Specific Deterioration Problems", *Studies in Conservation*, Vol. 55, Issue 2, 2010, 141.

15 Lazzarini, "Six Coloured Types of Stone from Asia Minor" 142, fig. 2.

16 Raniero Gnoli, *Marmora Romana*, Roma: Edizioni dell'Elefante, 1971, 248, 72, Nota 2.

17 Enrico Ducrot, "Approccio metodologico per il riconoscimento della pietre antica: l'esempio della «Pudinga di Hereke»", *Marmi Antichi II Cave e tecnica di lavorazione provenienze e distribuzione*, Ed. P. Pensabene, Roma: L'Erma di Bretschneider, 1998, 80.

18 Lorenzo Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi: natura, caratterizzazione, origine, storia d'uso, diffusione, collezionismo*, Padova: CEDAM, 2004, 91.

19 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 91.

20 Kemal Ergüvenli v.d., *Marmara Bölgesi Eski Taşocaklarının İşletilebilme ve Taşlarının Restorasyonda Kullanılabilme Olanaklarının Araştırılması*, TÜBİTAK Proje No 681, 1987, 67.

21 Ducrot, "Approccio metodologico per il riconoscimento della pietre antica", 82; Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 91.

22 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 91.

Öncelikle Hereke'deki taş ocaklarından bahseden ve şimdiye kadar ulaşılan arşiv kayıtlarının tarihi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlamaktadır.²³ Hereke'den geçen Dernaschwam'ın burada gördüğü kireç ocaklarının Hereke taş ocakları olduğu düşünülmüştür.²⁴ Bu bölgeden birkaç defa geçen Evliyâ Çelebi, Gebze kasabası menziline sonra Ağa İskelesi, Harap Heleke (Hereke) Kalesi ve Kireç İskelesi menzillerini saymış; son menzildeki iskelenin bostancıbaşlara mahsus verimli bir kireçhâne olduğunu ve İstanbul'a tüm kirecin buradan gittiğini bildirmiştir.²⁵ Hereke Kalesi'nin muattal olduğunu, içinde hanelerinin olmadığını ve kale dibinde bir değirmeni bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, bu mahalde herhangi bir taş ya da kireç ocağından bahsetmemiştir.²⁶ İstanbul'daki birçok Osmanlı dönemi yapısında kullanıldığı belirtilen taşın adına Süleymaniye ve Sultanahmet külliyelerinde rastlanmamaktadır. İnşaat Defterleri çalışılmış bu iki külliye de kemer, söve, eşik ve döşeme taşlarının ağırlıklı olarak Mihaliç'ten getirildiği anlaşılmıştır.²⁷ Sultanahmet Külliyesi için benzer taşların Mihaliç dışında, Rodosçuk'tan (Tekirdağ) da getirildiği evraklarda kayıtlıdır.²⁸ İstanbul civarında, Hereke'deki konglemeralara benzer başka konglemeraların

Mihaliç (Karacabey) ve Rodosçuk'ta (Tekirdağ) dahi bulunduğu, arşiv kayıtları dışında, sahada yapılan modern araştırmalarla da ortaya konulmuştur.²⁹ Birbirinden makroskobik analizle ayırlamayacak kadar benzer olduğu görülen bu taşlar için kesin bir ifade belirtmek, laboratuvar analizleri olmadan mümkün görünmemektedir. Örneğin Ducrot, Revan Köşkü'nde kare levhalar hâlinde kullanılan *Breccia di Aleppo*'yu Hereke pudingi ile karıştırmıştır.³⁰ Ayrıca *Breccia di Hereke* ve *occhio di pavone rosso* formasyonunun bazı noktalarda iç içe geçmesi, bunların tek bir parçadaki karakteristik görünümünü birlikte vermektedir. (Resim 1e) Bazen kırmızı ya da kırmızıdan sarıya uzanan sade bir fon; bazen de bu fon içerisinde kimi parçalarda büyük, kimi parçalarda da küçük boyutlu köşeli çakıllar yer almaktadır. Betimlenmeye çalışılan makroskobik görünümün en iyi örneklerini II. Bayezid Camii'nin avlu döşemesinde görmek mümkündür. Bunun dışında Ayasofya'daki III. Murad Türbesi'nin revak sütunlarında ve kemerlerinde, Cerrah Mehmed Paşa Camisi'nin son cemaat yeri revak kemerlerinde başka örnekleri de bulunmaktadır. Burada esas sorun, bu sık rastlanmayan türün Trakya formasyonundan mı yoksa Marmara formasyonundan mı elde edildiğidir. İki formasyona ait modern çalışmalar olsa da özellikle Trakya'dakiler için eski ocakların durumu sorgulanmamıştır.

1.4 Cipollino Mandolato, Griotte

Bir çeşit nodüler kireçtaşı olan *cipollino mandolato*'nun makroskobik görünüşü; nodüllerin beyazdan pembeye ve kırmızıya doğru çeşitlenmesi, aynı zamanda bu nodüllerin gömülü olduğu çimentonun gri, yeşil, kırmızı ya da pembemsi gibi farklı renklere sahip olması açısından oldukça şaşırtıcıdır. (Resim 1f-g) Antik ocaklar Fransız Pirneleri'nde, Ariège bölgesindeki Esplas-de-Sérout'da bulunmaktadır. *Cipollino mandolato*'nun en bilinen ocakları M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren işletilmiş

23 Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerinde Karamürsel Taşı ve İzmit Bölgesi Diğer Taş Ocakları", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarih Sempozyumu II (Kocaeli 2015)*, Cilt III, Ed. H. Selvi, vd., Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2016, 1865; Gülsün Tanyeli, "Hiçbir Üstâd Böyle Kâr etmemiştir" *Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*, İstanbul: Akın Nalça, 2017, 33.

24 Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerinde Karamürsel Taşı ve İzmit Bölgesi Diğer Taş Ocakları", 1865.

25 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat, Üsküp 5. Kitap*, Haz. Seyyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, 167-168.

26 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa, Bolu, Trabzon, Erzurum, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım, Girit 2. Kitap*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, 112.

27 Ö. Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, 353-354; Aliye Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2017, 211-212.

28 Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi*, 211.

29 Kemal Erguvanlı v.d., *Marmara Bölgesi Eski Taşocakları*, 96; Sefa Sekin, *Bolayır-Şarköy-Gaziköy Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1993, 62-64.

30 Ducrot, "Approccio metodologico per il riconoscimento della pietre antica", 81-82.

olmalıdır.³¹ Galya'da Severuslar döneminde oldukça yaygın kullanılan *cipollino mandolato*'nun Roma'ya getirilmesi M.S. 3. yüzyıldan itibaren başlamıştır.³² Uzun zamandır bilinenin aksine, Roma döneminde bu taşın kullanımı yerel olmayıp, Akitanya havzasına ve Fransa'nın pek çok bölgesine, ayrıca İspanya, İtalya, İngiltere ve Belçika'daki Roma yerleşmelerine kadar yayılmıştır.³³ *Cipollino mandolato*, Bağdat Köşkü'nün kuzeybatı eyvanının aynı yöndeki cephesinde, batıdan kuzeye doğru ilk panonun çerçevesinde iki küçük parça hâlinde tespit edilmiştir.

1.5 Cipollino Rosso (Marmor Iassense, Marmor Carium)

Romalıların *marmor Iassense* ve *marmor Carium* adını verdikleri mermerin (Resim 1h-i) birbirinden farklı görünümüne sahip türleri bulunmaktadır. İlk türde (*marmo Iassense Venato*) koyu kırmızı fon üzerinde beyaz damarlar ve şeritler ya da açık gri renkte hareler yer almaktadır. İkincisi (*marmo Iassense brecciato*) ise bu taşın breşli türüdür. Bunda da yine koyu kırmızı fonda beyaz, gri ve pembemsi köşeli çakıllar görülmektedir. Üçüncü ve son tür (*marmo Iassense rosso uniforme*) ise homojen koyu kırmızı renklidir, oldukça nadir bulunan bu mermer heykeltıraşlıkta kullanılmıştır.³⁴ Antik ocaklar Muğla'nın Milas ilçesine bağlı Kırıkkışlacık köyündeki (antik Iasos kenti) Arıgediği Tepesi ve Çirkince Tepede belirlenmiş olsa da günümüzdeki koşullar nedeniyle ocakların ne kadar uzun süre işletildiğini belirlemek

mümkün değildir.³⁵ Helenistik dönemde sınırlı da olsa işletilen ocakların Severuslar dönemi öncesinde Romalılar tarafından kullanılmaya başlanmasıyla bu mermer Akdeniz çevresinde pek çok yere ihraç edilmiştir.³⁶ Erken Bizans devrine kadar ocakların aktif bir biçimde kullanıldığı görülmekle birlikte, Orta Çağ'da ve Rönesans döneminde, Akdeniz çevresinde *cipollino rosso*'nun devşirme malzeme olarak yaygın biçimde kullanıldığı bilinmektedir.³⁷ Ayasofya'da bu malzemenin zemin döşemesinde ve yüzey kaplamalarında kullanılan farklı boyutlarda örnekleri mevcuttur.³⁸ Bu taşın alt türleri olan *marmo Iassense Venato* ve *marmo Iassense brecciato*, köşkün farklı cephelerinde yer alan panoların merkezlerinde, bordür ve çerçevelerinde, ayrıca revak kemerlerinin köşeliklerinde ki bazı kakma disklerde kullanılmıştır.

1.6 Cipollino Verde (Marmor Carystium, Marmor Styrium)

Saf olmayan kloritli mermerin makroskobik görünümü genellikle beyaz zeminde dalgalı yeşil damarlardan ibaret olsa da ocaktaki damara göre bazen tamamen dalgalı yeşil de olabilmektedir. (Resim 1j) Nadir olarak görülen gri damarlı türü ise *cipollino bigio* olarak adlandırılmıştır. İstanbul'da bu türün tek örneği Mahmud Paşa Hamamı'nın sıcaklık bölümünde tespit edilmiştir. Soğana benzeyen görünümü nedeniyle *cippollino* adı verilen bu mermer, makroskobik görüntüsünden dolayı "Alamandra yünü", Hristiyanlar tarafından ise "Kutsal Ruh'un kalemi" ve "Kutsal Haç'ın tahtası" gibi isimlerle anılmıştır.³⁹ Antik ocaklar, Yunanistan'da Eğriboz Adası'nın güneyindeki Karystos ve Styra kasabalarında. Roma dönemi öncesinde yerel olarak kullanıldığı anlaşılan *cipollino verde*, M.Ö. 2. yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğu'nun birçok şehrine taşınmıştır. Romalıların en çok kullandığı

31 Gabriele Borghini, *Marmi Antichi*, Roma: De Luca Edizioni D'arte, 1989, 204.

32 Gnoli, *Marmora Romana*, 156.

33 Fabrizio Antonelli, Lorenzo Lazzarini, Léopold Rasplus, Bruno Turi, "Petrographic and Geochemical Characterization of *cipollino mandolato* Marble from the French Central Pyrenees", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone: ASMOSIA 5 Boston 1998*, Ed. John J. Herrmann, Norman Herz, Richard Newman, London: Archetype Publications, 2002, 77.

34 Alberto Andreoli, Fede Berti, Lorenzo Lazzarini, R. Pierobon Benoit, "New Contributions on Marmor Iassense", *ASMOSIA VI Proceedings of the Sixth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity*, Ed. Lorenzo Lazzarini, Padova: Bottega d'Erasmo Aldo Ausilio Editore, 2002, 13.

35 Andreoli, vd., "New Contributions on Marmor Iassense", 14.

36 Andreoli, vd., "New Contributions on Marmor Iassense", 13.

37 Andreoli, vd., "New Contributions on Marmor Iassense", 13.

38 Yalçın, "Tarihi Kaynaklar Işığında Aya Sofya'nın Altıncı Yüzyıl Süslemesine Dair Bazı Notlar", 106.

39 Gnoli, *Marmo Romana*, 154.

mermerlerden biri olan *cipollino verde*'nin ocakları, Erken Bizans döneminde de işletilmiştir.⁴⁰

1.7 Granito della Colonna

Romalıların bu taş verdikleri isim henüz bilinmemektedir. (Resim 1k) Ocağı Mısır'ın Doğu Çölü'nde, Cebel Dukhan bölgesindeki Umm Shegilat Vadisi'nde, Kattar İstasyonu'nun 20 km güneyinde bulunmaktadır.⁴¹ Mısır'da Erken Hanedanlık öncesi dönemde nadiren vazolar için tercih edilen *granito della colonna*, Roma döneminde daha yaygın biçimde kullanılmıştır.⁴² Palatino Tepesi'ndeki imparatorluk saraylarında, Pompeii ve Herculaneum'da farklı formlardaki örneklerine rastlanmıştır.⁴³ *Sec-tile* işlerinde kullanımı nadiren görülen *granito della colonna* çeşme kaidelerinde, orta ve küçük boy sütun gövdelerinde (en meşhur örneği Roma'daki Santa Prassede Bazilikası'nda bulunan ve İsa Mesih'in bağlanarak kamçılındığına inanılan sütun), masa ayaklarında ve zemin döşeme levhalarında tespit edilmiştir.⁴⁴ *Granito della colonna*'ya, Bağdat Köşkü'nün yalnızca doğu girişinin sağ (güney) tarafındaki panoda rastlanmıştır.

1.8 Grigio Carnico

Devoniyen döneme ait bu kireçtaşı, Roma döneminde kullanılan bir malzeme değildir.⁴⁵ Makroskobik görünümünü griden siyaha değişebilen bir fon ve bunun üzerinde birbiriyle kesişen inanılmaz sayıdaki beyaz ve gri damarlar oluşturmaktadır. (Resim 1l) Günümüzde de işletilen ocaklar İtalya'da, Udin şehrindeki Monte Croce, Timau ve Forni Avoltri yakınlarındadır.⁴⁶ Lazzarini, bu taşın 16. yüzyılın ilk on yılıyla birlikte Venedik'te

görölmeye başladığını ifade etmektedir.⁴⁷ Daha çok iç mekânlarda görülen bu taş, özellikle de altarlarda ve zemin döşemesinde ayrıca küçük boyutlu sütun gövdelerinde tercih edilmiştir.⁴⁸ İstanbul'da makroskobik görünümü açısından bu taş çok benzeyen örneklerle II. Bayezid, Sultan Selim, Süleymaniye ve Yeni Valide camilerinin yanı sıra Revan Köşkü'nde rastlanmıştır. Süleymaniye Camii'ndeki örnek, önce Bozcaada'dan getirilmiş Muğla tektonik siyah kireçtaşı,⁴⁹ sonra da Karacabey siyah mermeri olarak tanımlanmıştır.⁵⁰ Antik dönemde kullanılan birçok renkli taşın sadece makroskobik analizle tespit edilmesi güç bir işken, beyaz, siyah ve gri taşların da aynı yöntemle doğru tespiti her zaman mümkün değildir. Süleymaniye Camii'nin avlusunda iki farklı türde *bigio antico* ve muhtemelen de bir levha hâlinde *grigio carnico* görülebilir. *Bigio antico* İstanbul'daki Bizans ve Osmanlı anıtlarında yaygın bir şekilde kullanılmışken, *grigio carnico* olduğu düşünülen siyah kireçtaşı oldukça sınırlı sayıda karşımıza çıkmaktadır. Bu kireçtaşı Muğla veya Karacabey'den çıkartılmış olsaydı, onun çok daha fazla sayıda örneğine rastlanması gerekirdi. Bağdat Köşkü'nde muhtemelen *grigio carnico* olduğu düşünülen kireçtaşı, kuzey girişin hemen sol (doğu) tarafındaki panoda *bigio antico* ile birlikte üç farklı boyutta levha olarak kullanılmıştır.

1.9 Marmo Proconnesio (Marmor Proconnesium, Marmor Cizycenum)

Romalıların *marmor Proconnesium* ve *marmor Cizycenum* olarak adlandırdıkları bu mermerin antik ocakları, günümüzde idari olarak Balıkesir'e bağlı ve Marmara Denizi'nin en büyük adası olan Marmara Adası'nın kuzey sahilindeki Saraylar köyü

40 Lorenzo Lazzarini, *Poikiloi Lithoi, Versiculores Maculae: I Marmi Colorati Della Grecia Antica Storia, Uso, Diffusione, Cave, Geologia, Caratterizzazione Scientifica, Archeometria, Deterioramento*, Pisa-Roma: Fabrizio Serra, 2007, 84.

41 Borghini, *Marmi Antichi*, 220.

42 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 82.

43 Gnoli, *Marmora Romana*, 124.

44 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 82; Borghini, *Marmi Antichi*, 220.

45 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 97.

46 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 97.

47 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 97.

48 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 97.

49 Serpil Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009, 76-77; Murat Dal, O. Serkan Angı, Rahmi Eyüpoğlu, "İstanbul'daki Bazı Tarihi Yapılarda Kullanılan Yapı Taşlarının Kökenleri ve Getirildikleri Yerler", *Mimarlıkta Malzeme*, 6, 2007, 74, Tab. 2.

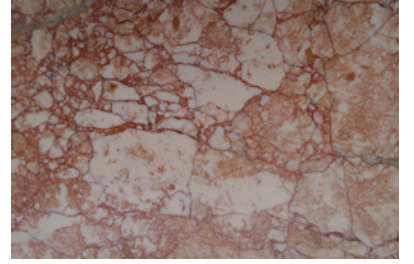
50 O. Serkan Angı, "Süleymaniye Camii'nin Yapımında Kullanılan Doğal Taşlar ve Korunmuşluk Durumları", *Kâğır Yapılarda Koruma ve Onarım Seminer Bildiri Kitabı*, İstanbul: İBB-KUDEB, 2009, 90, Tab. 1.

1a Bigio antico

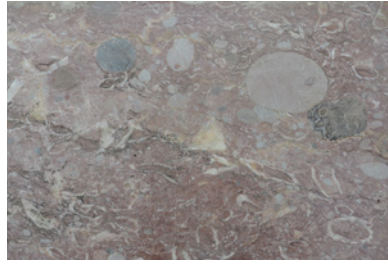
1b Bigio lumachellato

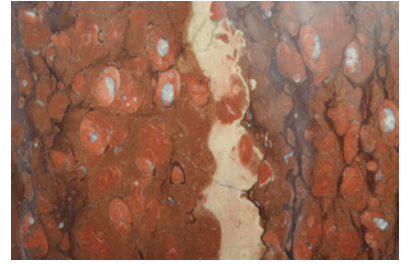
1c Brecciadi corallina

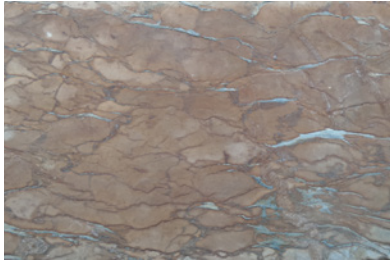
1d Breccia di Hereke

1e Breccia di Hereke

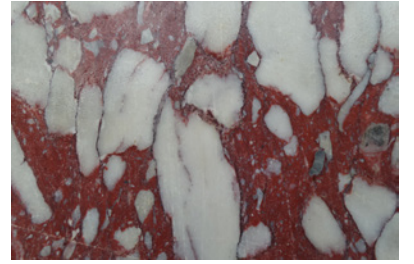
1f Cipollino mandolato

1g Cipollino mandolato

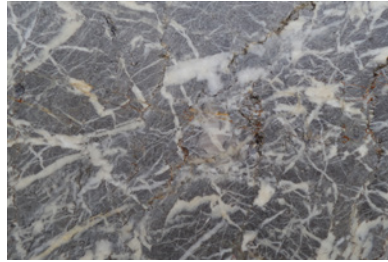
1h Cipollino rosso

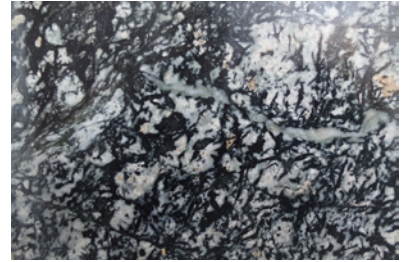
1i Cipollino rosso brecciato

1j Cipollino verde

1k Grigio carnico (?)

1l Granito della colonna

ve civarında yer almaktadır. (Resim 2a) İlk olarak Arkaik dönemde *kouros* heykellerinin üretiminde kullanıldığı belirlenen bu mermer, daha sonra Klasik ve Helenistik dönemlerde de kullanılmıştır.⁵¹

51 Lorenzo Lazzarini, "Note sulle cave di marmo usato per statuaria greca arcaica," *Atti del Conv. Naz. di Studi "I Greci in Adriatico nell'età dei kouroi"*, Ed. Mario Luni, Urbino: Quattroventi, 2007, 221-237.

Roma dönemi öncesinde ve Orta Çağ'a ait herhangi bir arkeolojik veride tespit edilmeyen ocaklar, M.S. 2. yüzyılın ortalarından 6. yüzyıla kadar oldukça yoğun bir şekilde işletilmiştir.⁵²

52 Nuşin Asgari, "The Proconnesian Production of Architectural Elements in Late Antiquity, Based on Evidence from the Marble Quarries," *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Stu-*

İki kitâbe sayesinde Marmara Adası'ndaki ocakların Roma döneminde Herakles tarafından korunduğu, Bizans döneminde ise Tanrı Anası Meryem'e ait oldukları öğrenilmektedir.⁵³ Sodini, Ege'de 7. yüzyılda yaşanan büyük ölçekli bir krizde imparatorluk ve kilise yapı programlarının önemli ölçüde yavaşlaması ayrıca Slav, Avar ve Arap akınlarının Marmara Adası ile başkent arasındaki deniz ulaşımını aksatması nedeniyle Konstantinopolis'in mermer ana kaynağından mahrum kaldığını ileri sürmektedir.⁵⁴ Hatta 9. yüzyılda imparatorluğun en bilinen mermer ocaklarının yeniden işletildiğine dair kanıtların bulunmadığını belirtmiştir.⁵⁵ Diğer taraftan 7. yüzyıla tarihlendirilen Marmara Adası'ndan 3 mil uzaklıktaki Ekinlik Adası'nın kuzey kıyısında tespit edilen batıkta, amforaların yanı sıra Marmara Adası ocaklarından sütun gövdesi ve başlıklar da bulunmuştur.⁵⁶ Betsch, 575-625 yılları arasında Marmara Adası'ndaki ocaklarda yoğun üretim faaliyetlerinin sona erdiğini söylemiş; bu tarihten sonra sarnıçlarda kullanılan ve 550 yılı sonrasında üretilen başlıklarla ilgili incelemelerine dayanarak Marmara Adası'ndaki ocaklardan 15. yüzyılın başına kadar düzensiz bir şekilde ve küçük miktarlarda mermer çıkartıldığını belirtmiştir.⁵⁷ Barsanti ise Konstantinopolis ve yakın çevresindeki Orta ve Geç Bizans dönemlerine

ait mermer mimari plastik eserleri dikkate alarak ocaklarda üretimin 6-8. yüzyıllar arasında azaldığını ancak 9. yüzyıldan itibaren artarak 13. yüzyıla kadar devam ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸ Dennert de Orta Bizans döneminde İstanbul, Preslav, Kiev gibi şehirlerde yeni üretimlerin varlığını ve 11. yüzyılın sonuna kadar Güney İtalya'ya ihraç edilen malzeme-yi göz önünde bulundurarak ocakların bu dönemde oldukça aktif olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹ Ocakların 16. yüzyılda faaliyete geçtiği bilinmektedir fakat kesin tarihi henüz saptanamamıştır. Barkan, her ne kadar Süleymaniye Külliyesi'nin inşaat defterlerinde geçmese de Marmara Adası'ndaki ocakların çalıştırıldığını düşünmektedir.⁶⁰ Rogers, Marmara Adası'ndaki ocakların işletilmesine dair yayınlanmış en erken tarihli belgenin 7 Receb 1014 / 18 Kasım 1605 yılına ait olmasına rağmen, Süleymaniye Camii'nde şadırvanlarda kullanılan levhaların tek tip makroskobik görünüme sahip olmalarından dolayı, sadece mermer levhaların özel olarak ocaktan çıkartıldığını *pro tanto* (o ölçüde, o kadar) kanıt olarak kabul etmektedir.⁶¹ Çelik ise Süleymaniye Külliyesi'ndeki *marmo Proconnesio* mermerlerin tamamen devşirme malzeme olduğunu ve ocakların Sultanahmet Külliyesi için tekrar işletilmeye başladığını belirtmektedir.⁶² Marmara Adası'ndan mermer teminine ilişkin şimdilik ulaşılabilen en erken kayıt, Edirne Selimiye Camii için istenilen mermer başlık, mermer kürsü ve mermer sütunlarla ilgili olan, 29 Safer 979 / 23 Temmuz 1571 tarihli hükümdür.⁶³ Bu tarihten sonra mühimme defterlerinde ocaklardan yeni

dies, Ed. Cyril Mango, Gilbert Dagron, Hampshire: Variorum, 1995, 265.

53 Nuşin Asgari, Thomas Drew-Bear, "The Quarry Inscription of Prokonnesos," *ASMOSIA 5 Proceedings of the Fifth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity Boston 1998*, Ed. by J. J. Herrman, Jr. N. Herz, R. Newman, London: Archetype Pub., 2002, 5.

54 Jean-Pierre Sodini, "Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, Ed. By Angeliki E. Laiou, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002, 135.

55 Jean Pierre Sodini, "La sculpture médio-byzantine: le marbre en ersatz et tel qu'enlui-même", *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Ed. C. Mango, G. Dagron, Hampshire: Variorum, 1995, 289.

56 Nergis Günsenin, "Récentes découvertes sur l'île de Marmara (proconnesse) à l'époque byzantine: épaves et lieux de chargement," *Archaeonautica*, 14, 1998, 309, Footnote 1.

57 William Earl Betsch, *The History, Production and Distribution of the Late Antique Capital in Constantinople*, Ph.D. Diss., University of Pennsylvania, 1977, 322-323, 325.

58 Claudia Barsanti, "L'esportazione di marmi dal Proconneso nelle regioni pontiche durante il IV-VI secolo", *Rivista dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte*, 12, 1989, 93-98.

59 Martin Dennert, *Mittelbyzantinische Kapitelle: Studien zu Typologie und Chronologie*, Asia Minor Studien 25, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1997, 169-171.

60 Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Cilt 1, 356.

61 J. M. Rogers, "The State and the Arts in Ottoman Turkey Part 1. The Stones of Süleymaniye", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14/1, 1982, 72.

62 Çelik, *Süleymaniye Külliyesi*, 105.

63 Zülfiye Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2006, 188-189.

mermer kesimine dair çok sayıda hüküm bulunsa da bu mermerin devşirme malzeme olarak kullanımı da devam etmiştir.

1.10 Occhio di Pavone (Marmor Triponticum)

Roma döneminde bu mermer türü *marmor Triponticum* ve *pneumonium* olarak adlandırılmıştır. (Resim 2b) Lazzarini'nin antik ocakları İzmit'teki Kutluca Köyü'nün güneybatısında, Taşağlı denilen mevkide yeniden keşfetmesinden önce, bu taşın Roma dönemindeki adının *marmor Sagarium* olduğu kabul edilmiştir. Lazzarini'nin yaptığı yüzey araştırmaları sonucunda, *breccia corallina* ocaklarının Sakarya (Sangarius) Nehri'ne yakın, *occhio di pavone* ocaklarının ise uzak olması, ayrıca ocaklardan elde edilen diğer arkeolojik veriler sonucunda bu yanlış adlandırma düzeltilmiştir.⁶⁴ Kırmızı fonda görülen rudist fosilleri genellikle halka biçiminde olduğu için İtalyan taş ustaları bu taşın Türkçe "kırmızı tavus kuşu gözü" anlamına gelen *occhio di pavone rosso* adını vermişlerdir.⁶⁵ Ostia'daki Schola del Traiano'da *in situ* olarak bulunan örnekleri dikkate alan Gnoli, bu taşın muhtemelen Severuslar döneminde Romalılar tarafından kullanılmaya başladığını ileri sürmüştür.⁶⁶ Lazzarini, Anadolu ve Yunanistan'da Roma dönemine ait çok sayıda *in situ* örnek tespit etse de Gnoli'nin İtalya'da tespit ettiklerine yenilerini ekleyecek örnek bulamamış, bu yüzden onun bu konudaki görüşlerini desteklemiştir.⁶⁷ Bizans başkentinde en azından 10. yüzyıla kadar kullanılan *occhio di pavone*, Roma döneminden ziyade Bizans döneminde yaygınlaşmış bir malzeme olup Akdeniz'in her tarafına dağılmış, pek çok kilise ve camide devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.⁶⁸ Orta Bizans döneminde özellikle yaygın olan bu malzeme, zemin döşemesi ve yüzey kaplama levhaları dışında lahit, lento, söve ve levha

payelerinde de tespit edilmiştir. Bağdat Köşkü'nde yoğun bir şekilde olmasa da birkaç panonun çerçevesinde, revak kemerlerindeki az sayıda kemer taşında ve revakların iç kısmındaki kemer köşelikleri ile birkaç kakma diskte bu malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

1.11 Pavonazzetto (Marmor Docimium, Marmor Synnadicum, Marmor Phrygium)

Romalıların *marmor Docimium*, *marmor Synnadicum* ve *marmor Phrygium* gibi farklı isimler verdiği bu mermer, beyaz ya da fildişi fon üzerinde kırmızı veya menekşe renkli, bazen de koyu mavimsi leke ve beneklere sahiptir.⁶⁹ (Resim 2c) Antik ocaklar, Afyon'daki İscehisar (antik Dokimeion) ve Şuhut'ta (antik Synnada) yer almaktadır. Monna ve Pensabene; Afyon Şeker, Afyon Kaymağı, Afyon Kaplan Postu gibi modern Türkçe isimler ile altı farklı tipi sınıflandırmışlardır.⁷⁰ Ege'de Skyros (İskiri) Adası'nda, Batı Anadolu'da Afrodiasias ve Teos antik kentleri yakınlarında, ayrıca Milas'ta antik dönemde çıkartılan *pavonazzetto* benzeri mermerler, Afyon'daki ocaklardan çıkartılan *pavonazzetto* ile çok benzer olup, makroskobik görünümelerini birbirinden ayırt etmek oldukça zordur.⁷¹ Helenistik dönem ve öncesinde oldukça sınırlı olan *pavonazzetto*'nun kullanımı, esasen Roma Geç Cumhuriyet döneminde başlamış ve Roma İmparatorluk döneminde son derece yaygınlaşmıştır.⁷² Roma mermer pazarında ayak küp ücreti 200 dinar olan *giallo antico* ile birlikte en pahalı mermerlerden biri olan *pavonazzetto*, aynı zamanda en çok aranan mermerlerden olmuştur.⁷³ İdari merkezin bulunduğu Dokimeion ve Synnada'daki ocaklar,

69 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 88.

70 Dario Monna, Patrizio Pensabene, *Marmi dell'Asia Minore*, Roma: CNR, 1977, 31-32.

71 Donata Attanasio, Matthias Bruno, Walter Prochaska vd., "Analysis and Discrimination of Phrygian and Other Pavonazzetto-like Marbles", *ASMOSIA X Proceedings of the Tenth International Conference Interdisciplinary Studies on Ancient Stone*, Ed. P. Pensabene, E. Gasparini, Roma: L'Erma di Bretschneider, 2015, 763.

72 Patrizio Pensabene, "Le principali cave di marmo bianco", *I marmi colorati della Roma imperiale*, Ed. M. De Nuccio, L. Ungaro, Venedik: Marsilio, 2002, 205.

73 Lazzarini, *Pietre e Marmi Antichi*, 88.

64 Lazzarini, "The Origin and Characterization of 'Breccia Nuvolata'", 66-67.

65 Gnoli, *Marmora Romana*, 179.

66 Gnoli, *Marmora Romana*, 179.

67 Lazzarini, "The Origin and Characterization of 'Breccia Nuvolata'", 63.

68 Lazzarini, "The Origin and Characterization of 'Breccia Nuvolata'", 63-64.

Roma devlet mülkü olarak işletilmiştir.⁷⁴ Ocaklardan en yakın limana mermer nakliyesi ne kadar zor olsa da ocakların 6. yüzyılda da aktif olduğu, Drew-Bear'ın bulduğu İustinianos dönemine ait bir kitâbeden açıkça anlaşılmaktadır.⁷⁵ Robert, Synnada Metropolitio Leo'nun muhtemelen başka bir din görevlisine yazdığı mektupta, meslektaşının istediği taş kesicileri gönderdiğini bildirmesinden dolayı ocakların 10. yüzyılın sonlarında çalıştırıldığını ileri sürmüştür.⁷⁶ Ayrıca Teofanes Kontinuatos'un, Teofilos'un yaptırdığı binalarda Dokimeion mermerinden sütun gövdelerinin kullanılmış olduğunu belirtmesine dayanarak ocakların 9. yüzyılda da işletildiğini ifade etmiştir.⁷⁷ Ancak, Robert'ın dikkate aldığı iki kaynağı da yanlış değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Synnada Metropolitio Leo'nun mektubunda ocakların işletilmesiyle ve arkadaşına mermer gönderilmesiyle ilgili herhangi bir ima bulunmazken, hem mektubun kendisi hem de taş kesiciler kelimesi sorunludur.⁷⁸ Üstelik bir bölgede taş kesicilerin varlığı ile oradaki mermer ocaklarının işletilmiş olduğunun düşünülmesi de oldukça tartışmalıdır. Teofanes Kontinuatos, mektubunda sadece mermerin adını bildirmiş ve ocakların işletildiğine dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Dokimeion mermerinin yanında Teofanes Kontinuatos başka mermerlerin de ismini vermiştir; onun porfir sütunlardan bahsetmesi bu malzemenin elde edildiği ocakların 9. yüzyılda işletildiği anlamına gelmemektedir. Bahsi geçen taş, Bağdat Köşkü'nün güneybatı ve güneydoğu eyvanları arasına eklenilen servis mekânının güney cephesindeki

üç panonun merkezinde birkaç büyük parça hâlinindedir. Kuzeybatı eyvanın batı cephesinde, kuzeybatı yönündeki son panoda ise *pavonazzetto* bu defa merkezdeki *porfido rosso antico* levhaların etrafındaki bordürlerde tespit edilmiştir. Cephelede belirtilen panoların dışında, bazı panolarda *pavonazzetto*'nun çok daha küçük parçaları da görülmektedir. Yüzey kaplama levhasının yanı sıra bu taştan üretilen iki sütun gövdesi, revaklarda, köşkün doğu girişi karşısındaki noktada yer almaktadır.

1. 12-14 Porfido Rosso Antico (Lapis Porphyrites), Porfido Verde Egiziano (Lapis Hieracitis) ve Porfido Nero (Lapis Porphyrites Niger)

Porfido nero ve *porfido verde Egiziano*, aslında *porfido rosso antico*'nun siyah ve yeşil türleridir. (Resim 2d-f) Bu üç porfir de aynı bölgeden, Mısır'ın Doğu Çölü'ndeki Cebel Dukhan'dan (antik Mons Porphyrites / Porfir Dağı) çıkartılmıştır.⁷⁹ Eski Mısır'da faaliyette olduğu kesin olarak bilinen ocaklar, Roma döneminde M.S. 1. yüzyıldan 5. yüzyılın başlarına kadar işletilmiştir.⁸⁰ *Porfido rosso antico*'nun doğal güzelliğinin yanı sıra emperyal anlamının olması, muhtemelen Ptolemaios hanedanından Roma'ya geçen bir gelenektir.⁸¹ 5. yüzyıldan sonra *porfido rosso antico*'nun tedariki ya önceki dönemlerde getirilmiş ve henüz kullanılmamış bloklardan ya da devşirme malzemelerden sağlanmıştır.⁸² Diğer iki türden ziyade *porfido rosso antico*'nun, Akdeniz çevresindeki antik şehirler başta olmak üzere Avrupa'nın iç bölgelerinde ve İngiltere'de birincil ve devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir. Bizans döneminde, imparatorların ve yakın çevresinin kullanabildiği bu malzeme imparatorluk lahitlerinde, sütun gövdelerinde, yüzey kaplama levhalarında ve zemin döşemelerinde karşımıza çıkmaktadır. Ayasofya'da sütun gövdesinin yanı sıra

74 Borghini, *Marmi Antichi*, 264.

75 Pensabene, *Le principali cave di marmo bianco*, 207.

76 Louis Robert, "Les Kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons. Sur des lettres d'un metropolitio de Phrygie au Xe siècle. Philologie et réalités, II", *Journal des Savants*, 3-4, 1962, 39, 105; Synnada Metropolitio Leo'nun mektubu için bkz. *The Correspondence of Leo, Metropolitan of Synnada and Syncellus*, Trans. Martha Pollard Vinson, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Library and Collection, 1995, 70-73.

77 Robert, "Les Kordakia de Nicée", 32/98-33/99; Teofanes Kontinuatos'un anlatımını için bkz. Theohanis Continuati, *Chronographie Que Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I-IV*, Ed. Michael Featherstone, Juan Signes Codoner, Boston/Berlin: De Gruyter, 2015, 201-211.

78 *The Correspondence of Leo, Metropolitan of Synnada and Syncellus*, 128-129.

79 http://www.eeescience.utoledo.edu/Faculty/Harrell/Egypt/Quarries/Hardst_Quar.html

80 http://www.eeescience.utoledo.edu/Faculty/Harrell/Egypt/Quarries/Hardst_Quar.html

81 Gnoli, *Marmora Romana*, 98.

82 Gnoli, *Marmora Romana*, 99.

yüzey kaplamaları ve zemin döşemelerinde farklı ölçülerde örnekleri mevcuttur.⁸³

Köşkte ise *porfido rosso antico* revak kemer köşeliklerindeki kakma disklerde ve cephelerde farklı formlarda ve boyutlarda yüzey kaplama levhası örnekleri bulunmaktadır. *Porfido verde Egiziano* ve *porfido nero*'nun da güneybatı, batı, kuzeybatı ve güneydoğu cephelerde yer alan geometrik düzende panoların bordürlerinde ve iç kısımlarında farklı boyutlardaki kullanımları tespit edilmiştir.

1.15 Rosso di Francia

Devoniyen dönemden olan bu kireçtaşı, beyaz ve gri lekelerle kesintiye uğratılan, etkileyici bir tondaki kırmızı fona sahiptir.⁸⁴ (Resim 2g) Ocaklar, Fransa'daki Caunes-Minervois yakınlarında bulunmaktadır. Roma ve Erken Orta Çağ'da sadece yerel ölçekte kullanılan *rosso di Francia*, diğer adıyla *rossa Linguadoca* 17. yüzyılda Avrupa'nın her yerine yayılmıştır.⁸⁵ *Rosso di Francia*, Bağdat Köşkü'nün sadece kuzeydoğu eyvanının aynı yöndeki cephesinde, kuzey-doğu yönündeki ilk panonun çerçevesinde küçük birkaç parça hâlinde kullanılmıştır.

1.16 Rosso di Levante

Rosso di Levante, diğer adıyla *rosso antico d'Italia* antik dönem mermerlerinden olmadığı için uluslararası literatüre geçen geleneksel İtalyan isimleri ile bilinmektedir.⁸⁶ Başkalaşıma uğramış ofikalsit breş, kırmızı ana kütlede koyu yeşil ya da yeşil ve ana kütlede kırmızı parçalar olmak üzere iki farklı makroskobik görünüme sahiptir.⁸⁷ (Resim 2h-i) *Rosso di Levante*, Elazığ'da çıkan ve "Elazığ Vişne" adıyla bilinen taşta oldukça benzerdir. İtalya'da La Spezia bölgesindeki Levante, Bonassolo ve Devia gibi farklı yerlerden çıkartılmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan ocaklar, sınırlı

sayıda da olsa günümüze kadar işletilmiştir.⁸⁸ *Rosso di Levante*, Bağdat Köşkü'nün yalnızca kuzeydoğu eyvanının aynı yöndeki cephesinde, kuzeyden doguya doğru ikinci panonun merkezinde, *bigio antico* levhanın ek parçası olarak kullanılmıştır.

1.17 Verde Antico (Marmor Thessalicum)

Antik dönemdeki adıyla *marmor Thessalicum*'un antik ocakları, Yunanistan'daki Tesalya bölgesinin en büyük şehri olan Larissa'da Aliphaka, Omorfochori, Kastrí, Zastane ve Chasabali gibi birkaç farklı yerde bulunmaktadır.⁸⁹ (Resim 2j) M.S. 2. yüzyılda Hadrianus döneminde işletilmeye başlanan ocaklar, Orta Bizans devri sonuna kadar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Modern ocaklar, 19. yüzyılda tekrar faaliyete geçse de 1980'lerde artık *verde antico*'nun demode bir mermer olması sebebiyle bir süre sonra kapatılmıştır.⁹⁰ *Verde antico*'nun *in situ* olarak bulunduğu en eski yapı Hadrianus'un Tivoli'deki villasıdır, aynı imparatorun Roma'da Castel Sant'Angelo'ya (Kutsal Melek Kalesi) dönüştürülen mezar anıtında da bu taş kullanılmıştır. Hadrianus sonrasında birçok Roma dönemi yapısında kullanılan *verde antico*, 5. yüzyılda *porfido rosso antico* ocaklarının kapanmasıyla *porfido rosso antico*'nun yerini almıştır.⁹¹ Bizans döneminde de oldukça yaygın olan *verde antico* ilk olarak Erken İslâm devletlerinde, sonra da Orta Çağ Avrupasında devşirme malzeme olarak değerlendirilmiş ve bu tür kullanım, ocakların yeniden işletilmeye başlandığı 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bizans'ta oldukça yaygın olarak kullanılan bu malzemenin sütun gövdesi, lahit, zemin döşeme ve yüzey kaplama levhası, korkuluk levhası, tempon payesi, ambon vb. örnekleri mevcuttur. Ayasofya'da bol miktarda sütun gövdesi ve yüzey kaplama levhası örnekleri görülmektedir.⁹² Bağdat Köşkü'nün cephelerinde, geometrik

83 Yalçın, "Tarihi Kaynaklar Işığında Aya Sofya'nın Altıncı Yüzyıl Süslemesine Dair Bazı Notlar", 105.

84 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 103.

85 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 103.

86 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 103.

87 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 103.

88 Lazzarini, "I marmi e le pietre del pavimento marciano", 103.

89 Lazzarini, *Poikiloi Lithoi, Versicolores Maculae*, 228.

90 Lazzarini, *Poikiloi Lithoi, Versicolores Maculae*, 223-230

91 Lazzarini, *Poikiloi Lithoi, Versicolores Maculae*, 224-225.

92 Yalçın, "Tarihi Kaynaklar Işığında Aya Sofya'nın Altıncı Yüzyıl Süslemesine Dair Bazı Notlar", 104.

düzende hazırlanmış panoların merkezindeki levhalarda ya da bordürlerinde farklı boyutlarda kullanımı tespit edilmiştir. Ayrıca köşkün batı yönüne

bakan kapısının sövelerinde, kemerinde ve kemer köşeliklerinde *marmo Proconnesio* ile münâvebeli olarak değerlendirilmiştir.

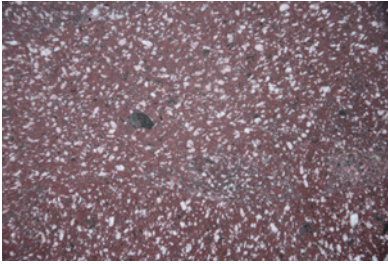
2a Marmo Proconnesio

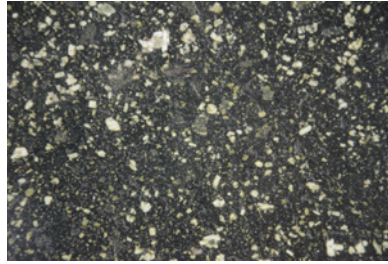
2b Occhio di pavone

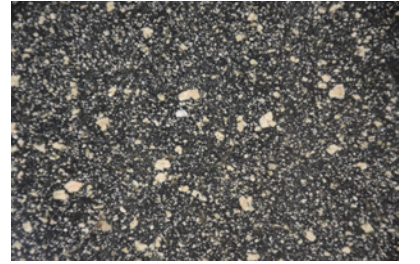
2c Pavonazzetto

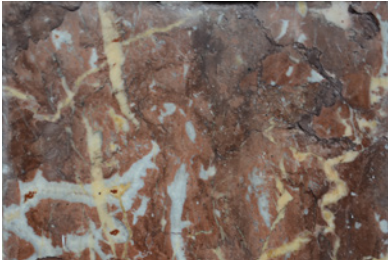
2d Porfido rosso antico

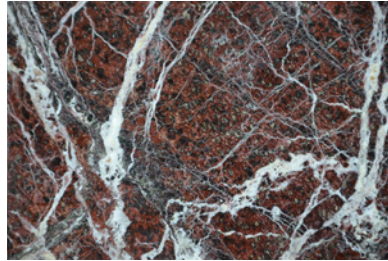
2e Porfido verde d'Egitto

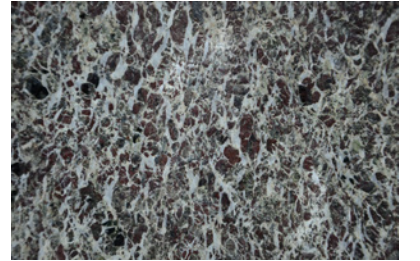
2f Porfido nero

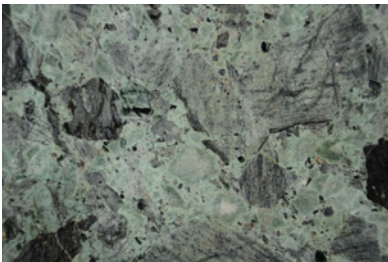
2g rosso di Francia

2h rosso di Levanto

2i rosso di Levanto

2j Verde antico

2. MALZEME VE ÜSLUP SORUNU

Bağdat Köşkü'nün cephelerinde farklı geometrik kompozisyonlara sahip panolardaki antik mermer ve diğer taş türlerinin eski ocakları, yukarıda da belirtildiği gibi, günümüzde Türkiye, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Fransa'da bulunmaktadır. Bu antik taşların köşkte devşirme malzeme olarak kullanılmış olmaları, doğrudan belirtilen noktalardan temin edilmediklerini göstermektedir. Köşkte oldukça sınırlı bir kullanımları olsa da *rossa di Francia*, *rosso di Levanto* ve *cipollino mandolato*, diğer taş türlerinden bazı açılardan ayrılmaktadır. *Rossa di Francia* ve *rosso di Levanto* antik dönemde bilinmeyen ya da sadece yerel kullanımı tespit edilen taşlar olup, sırasıyla 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da yaygın olarak kullanılmışlardır. *Cipollino mandolato* ise antik dönemde bilinen bir taş olsa da kullanımı daha çok Avrupa'da görülen bir malzemedir. *Rossa di Francia* ve *rosso di Levanto*'nun Kahire'deki tarihi yapılarda örnekleri tespit edilememişken, *cipollino mandolato*'nun tek örneği Aksungur Camii'nde bulunmuştur.⁹³ Sonuç olarak, bu üç taş türünün Yavuz Sultan Selim ya da sonraki bir dönemde Mısır'dan getirilmiş olması mümkün görünmemektedir. Bu taş türlerinin dışındakilere Mısır'da rastlanmakla birlikte, Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya, Cezayir ve Tunus gibi ülkelerdeki antik yerleşimlerde, Orta Çağ ve sonrasında inşa edilen yapılardaki kullanımları yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu malzemelerin Mısır kökenli olup olmadıkları kesin olarak bilinmemektedir.

Meinecke, Revan Köşkü'ndeki Memlûk eseri frizin daha önce Has Oda'nın Mermer Sofa'ya bakan cephesinden sökülüp şimdiki yerinde kullanılmış olabileceğini, Revan ile Bağdat köşkle- rindeki mermer malzemelerin de Has Oda'nın iç mekânından sökülüş olabileceğini ileri sürmüştür.⁹⁴ Revan Köşkü'nün farklı cephelerinde, alt seviyede *rossa di Francia*, *rosso di Levanto*, *cipollino mandolato* ve *brocatello* gibi Avrupa kökenli taşlarla oluşturulan *opus sectile* kaplamaların malzeme ve üslup açısından Mısır ya da Kahire ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. (Resim 3-4) Revan ve Bağdat köşklerindeki Avrupa kökenli taşların dışında kalanların boyut ve yerleştirme düzeni dikkate alındığında, büyük bir bölümünün Memlûk eserlerinden toplanmış olduğunu ifade etmek oldukça güçtür. Diğer taraftan Meinecke bu yönde düşünmekte bir bakıma haklıdır. Çünkü Mermer Sofa ve çevresini IV. Murad'ın bir bütün olarak ele aldığını ancak onun ölümüyle kalan işleri Sultan İbrahim'in tamamlattığını gösteren müdahaleler vardır. IV. Murad'ın 1629 ve 1640 yıllarında Has Oda'nın çinilerini takviye ettirmesi de önemli bir bilgidir.⁹⁵ Bu bağlamda, Has Oda'nın Mermer Sofa'ya bakan kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri ile Has Oda'nın kuzeybatısında Harem'e geçişi sağlayan kapının bulunduğu duvar yüzeyinde bazı ipuçları bulunmaktadır.

Has Oda'nın kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde, alt kısımda yer alan renkli mermer kaplamalar, Yavuz Sultan Selim'in Kahire'den getirtmiş olduğu renkli mermerlerdendir. Bu iki cephe-deki kaplamalarda *porfido rosso antico*, *porfido verde Egitto*, *verde antico*, *breccia corallina*, *serpentino*, *cipollino rosso* ve *bianco e nero antico* gibi Memlûklerin devşirdiği antik mermerlerin kullanıldığı görülmektedir.

93 James A. Harrel, Lorenzo Lazzarini, Matthias Bruno, "Reuse of Roman Ornamental Stones in Medieval Cairo, Egypt", *AS-MOSIA VI Proceedings of the Sixth Internatioln Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity*, Ed. Lorenzo Lazzarini, 15-18 Haziran 2000 (Venedik), Padova, 2002, 92-94.

94 Michael Meinecke, *Mamlukische Marmordekorationen in der osmanischen Türkei*, 213.

95 Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, 54.

3 Revan Köşkü'nün kuzey cephesinde kare levhalar hâlinde *cippollino mandolato*, *rosso di Francia*, *rosso di Levante* ile oluşturulan pano

4 Revan Köşkü'nün güney cephesinde kare levhalar hâlinde *brocatello*, *cippollino mandolato*, *rosso di Francia*, *rosso di Levante* ile oluşturulan pano

5 Has Oda'nın kuzeybatısında, Harem girişinin bulunduğu duvar yüzeyindeki mermer kaplama

Kuzeybatı cephede, Harem girişine doğru son panoda, Revan ve Bağdat köşklerinde de kullanılan 17. yüzyıl Avrupa mermerlerinden *rosso di Levanto* ve *rosso di Francia*, küçük parçalar hâlinde kullanılmıştır. Bu alanda Harem bölümüne açılan kapının sağ (kuzeybatı) tarafındaki duvar yüzeyinde, alt kısımda yer alan 5,18 x 1,32 m ölçülerindeki renkli mermer pano oldukça şaşırtıcıdır. (Resim 5) Bunun nedeni ise panonun Memlük sanatı üslubunda olmasına rağmen, kullanılan mermerlerin biri dışında diğerlerinin yine Revan ve Bağdat köşklerinde gördüğümüz *rosso di Levanto*, *rosso di Francia* ve *cipollino mandolato* olmasıdır. Has Oda'nın Revan Köşkü'nün tam karşısına gelen cephesinde, üst kısımda, ilk üç çini panonun merkezindeki levhalar yine *rosso di Francia*'dır. *Rosso di Levanto* ve *rosso di Francia*'ya İstanbul'da oldukça seyrek rastlanması,

özellikle de 17. yüzyıl yapıları arasında sadece Revan ve Bağdat köşklerinde görülmesi ile bu mermerlerin Has Oda cephelerinde ve bu alandaki Harem girişinin bulunduğu duvar yüzeyindeki uygulamaları, IV. Murad döneminde gerçekleşen onarımlara işaret etmektedir.

Bağdat Köşkü'nün mermer cephe kaplamaları, hem Has Oda hem de Revan Köşkü'ndekilerden kompozisyon düzeni açısından farklılaşmaktadır. (Resim 6-7) Öncelikle Revan Köşkü cephelerinde görülen *opus sectile* kaplamalar, Bağdat Köşkü'nde görülmemektedir. Bağdat Köşkü'ndeki panolar, farklı renkteki mermerlerle oluşturulmuş geometrik kompozisyonda olsalar da bunlar birbirinin ritimli bir düzende tekrarı niteliğinde değildir. Açıkçası köşkün servis mekânının güney cephesinde ve batı girişinin iki yanındaki duvar yüzeylerinde

6 Bağdat Köşkü'nün Mermer Sofa'ya bakan cephelerindeki mermer kaplamalar

7 Bağdat Köşkü'nün kuzey ve kuzeydoğu cephelerinde görülen mermer kaplama düzeni

8 Bağdat Köşkü servis mekânının güney cephesindeki mermer kaplama düzeni

görülen kompozisyon anlayışı ve renk düzeni, diğer cephelerde devam ettirilmemiştir. (Resim 8-9) Kompozisyon anlayışının değişkenliği, köşkün kapı ve pencereleri arasında kalan duvar yüzeylerinin farklı genişliklerde olmasına bağlanabilir.

Has Oda, Revan ve Bağdat köşklerinin cephelerindeki geniş duvar yüzeyleri mermerle kaplıdır; Sünnet Odası'ndaki mermer kaplama ise Mermer Sofa'ya bakan ana cephede, zemin seviyesinde bir şerit hâlinindedir. Sünnet Odası girişinin sağ tarafında iki parça hâlinde *granito violetto*, sol tarafta da *verde antico* ve *marmo Proconnesio* levhalar yer almaktadır. Necipoğlu'nun daha önce belirttiği gibi, Mermer Sofa'nın etrafındaki yapıların cephelerinde uygulanan çini ve mermer kaplamaların Has Oda'nın süslemeleriyle uyumlu olacak şekilde ele alınarak ortak bir süsleme programının oluşturulduğu görülmektedir.⁹⁶ Mermer Sofa'nın etrafında görülen ortak süsleme programı kaygısına rağmen, IV. Murad'ın Has Oda cephelerinde gerçekleştirdiği onarımlar ile inşa ettirdiği iki köşkte, özellikle de Revan Köşkü'nde önceki yüzyılın tasarım anlayışından farklı bir tutum görülse de üslup birliği sağlanmıştır.

9 Bağdat Köşkü'nün batı cephesindeki mermer kaplama düzeninden detay

96 Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, 248-249.

3. SONUÇ

Tâlikîzâde Mehmed Efendi'nin 1593-1594'te Osmanlı padişahlarına attettiği yirmi vasıf arasından şu ikisi, yani *"topraklarının yedi iklimi yayılması"* ve *"barış içinde yaşayan çok dinli ve çok uluslu farklı milletlerin bir araya toplandığı bir payitahta sahip olmaları"*, konumuz açısından dikkat çekicidir.⁹⁷ Hicaz'dan önce Kahire'ye, sonra Yavuz Sultan Selim ile birlikte İstanbul'a getirilen kutsal emanetlerin muhafaza edildiği Has Oda'nın aynı dönemde Kahire'deki Memlûk anıtlarından devşirilen renkli mermerlerle kaplanması ve IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerinde elde ettiği zaferlerin anısına inşa ettirdiği bu iki köşk, Mermer Sofa gibi küçük bir alanda geniş Osmanlı coğrafyasının renkli mimarisini gözler önüne sermektedir. Bu husus, farklı coğrafyalardan toplanan renkli mermer malzemeyle de pekiştirilmiştir. Kutsal emanetler ile Kahire ve Bağdat'ın imgesel olarak zihinlerimizde zengin bir karşılığı olmasına rağmen, Revan genel olarak IV. Murad'ın zaferle sonuçlanan bir seferi ve kısa bir süre sonra tekrar kaybedilen bir şehrin ötesine geçememiş gibi görünmektedir. Diğer taraftan, 19. yüzyıl öncesinde Türk-İslâm şehri olan Revan'a ilgi Yavuz Sultan Selim döneminde başlasa da şehirde 1583 ve 1635 yıllarında kısa süreli hâkimiyet kuran Osmanlılar, 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şîrin Antlaşması ile hem Revan'dan hem de Azerbaycan üzerindeki iddialarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bir yüzyıldan fazla bir süre gündemde kalan Revan, aslında Osmanlıların Kafkasya'da özellikle de Safevîlerle girdikleri hâkimiyet mücadelesinde önemli yeri olan bir şehirdir. Resmî olarak neredeyse 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bağdat da Osmanlı-Safevî mücadelesine sahne olmuştur. Osmanlılar, 1623-1638 yılları arasında Safevî hâkimiyetinde ve Sünniliğin merkezi olan şehri 1625 ve 1629 yıllarındaki başarısız kuşatmaların ardından 1638'de yeniden ele geçirmişlerdir.⁹⁸

Has Oda, Revan ve Bağdat köşklarinin cephelelerinde görülen farklı üsluptaki rengârenk antik mermerleri ve diğer taşları Akdeniz ve Ege Denizi çevresindeki birçok mermer ocağında işleten ve bu mermerleri çıkartıldıkları ocaklardan uzak şehirlerde bir araya getiren, ilk olarak Romalılar olmuştur. Erken Bizans döneminde bazı ocaklar kapatılsa da birçoğunun, özellikle Anadolu ve Yunanistan'da bulunan ocakların faaliyetleri devam etmiştir. Orta Çağ ve sonrasında ise birçok antik mermer ocağının faaliyetleri durmuş, bunun sonucunda da antik mermer ve diğer taşların birçok uygarlıkta ikincil kullanımı başlamıştır. Bu süreçte elden ele dolaşan değerli yapı malzemeleri çoğu kez yeniden biçimlendirilmiştir. Renkli mermer arzının kısıtlı, talebin ise yüksek olduğu Akdeniz coğrafyasında renkli mermerlerin nakliyesi, antik dönem sonrasında da neredeyse kesintisiz biçimde sağlanmıştır. Revan ve Bağdat'ın fethi ile sonuçlanan seferlerin anısına inşa edilen köşklar, bu iki şehrin Osmanlılar için herhangi bir şehirden farklı anlamlara sahip olduklarını göstermektedir. Revan ve Bağdat köşklarının mermer kaplamalarında farklı üslup ve malzeme gruplarının bir araya getirilmesi ve bunların 17. yüzyıl İznik çinileri ile birleştirilmesi sonucu gayet renkli ve eşsiz bir cephe süsleme programı oluşturulmuştur.

97 Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, 35.

98 Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat-Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 434.

Kaynakça

- Andreoli, Alberto, Fede Berti, Lorenzo Lazzarini, R. Pierobon Benoit. "New Contributions on Marmor Iassense", *ASMOSIA VI Proceedings of the Sixth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity*. Ed. Lorenzo Lazzarini. Padova: Bottega d'Erasmus Aldo Ausilio Editore, 2002, 13-18.
- Angı, O. Serkan. "Süleymaniye Camii'nin Yapımında Kullanılan Doğal Taşlar ve Korunmuşluk Durumları", *Kâgır Yapılarda Koruma ve Onarım Seminer Bildiri Kitabı*. İstanbul: İBB-KUDEB, 2009, 87-92.
- Antonelli, Fabrizio, Lorenzo Lazzarini, Léopold Rasplus, Bruno Turi. "Petrographic and Geochemical Characterization of Cipollino Mandolato Marble from the French Central Pyrenees", *ASMOSIA 5 Interdisciplinary Studies on Ancient Stone*. Ed. John J. Herrmann, Norman Herz, Richard Newman. London: Archetype Publications, 2002, 77-90.
- Asgari, Nuşin. "The Proconnesian Production of Architectural Elements in Late Antiquity, Based on Evidence from the Marble Quarries", *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*. Ed. Cyril Mango, Gilbert Dagron. Hampshire: Variorum, 1995, 263-288.
- Asgari, Nuşin, Thomas Drew-Bear. "The Quarry Inscription of Prokonnesos", *ASMOSIA 5 Interdisciplinary Studies on Ancient Stone*. Ed. John J. Herrmann, Norman Herz, Richard Newman. London: Archetype Publications, 2002, 1-19.
- Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004.
- Attanasio, Donata, Matthias Bruno, Walter Prochaska, Ali Bahadır Yavuz. "Analysis and Discrimination of Phrygian and Other Pavonazzetto-like Marbles", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the X ASMOSIA Conference*. Vol. I, Ed. Patrizio Pensabene, Eleonora Gasparini. Rome: L'Erma di Bretschneider, 2015, 753-764.
- Barkan, Ömer Lütfi. *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*. Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
- Barsanti, Claudia. "L'esportazione di marmi dal Proconneso nelle regioni pontiche durante il IV-VI secolo", *Rivista dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte*. 12 (1989): 91-220.
- Betsch, William Earl. *The History, Production and Distribution of the Late Antique Capital in Constantinople*. Ph.D. Diss., University of Pennsylvania, 1977.
- Boleken, Zeki. "Topkapı Sarayı Revan Köşkü'nde Kullanılan Devşirme Malzemelerin Yeniden Değerlendirilmesi", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*. 7 (2018): 49-66.
- Borghini, Gabriele. *Marmi Antichi*. Roma: De Luca Edizioni D'arte, 1989.
- Bruno, Matthias, Hakan Elçi, Ali Bahadır Yavuz, Donato Attanasio. "Unknown Ancient Marble Quarries of Western Asia Minor", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the IX ASMOSIA Conference*. Ed. Anna Gutiérrez Garcia-M., vd. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012, 562-572.
- Çelik, Serpil. *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009.
- Dal, Murat, O. Serkan Angı, Rahmi Eyüpoğlu. "İstanbul'daki Bazı Tarihi Yapılarda Kullanılan Yapı Taşlarının Kökenleri ve Getirildikleri Yerler", *Mimarlıkta Malzeme*. 6 (2007): 72-76.
- Dennert, Martin. *Mittelbyzantinische Kapelle: Studien zu Typologie und Chronologie, Asia Minor Studien 25*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1997.
- Diker, Hasan Fırat. *Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkle-ri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000.
- Ducrot, Enrico. "Approccio metodologico per il riconoscimento della pietre antica: l'esempio della «Pudinga di Hereke»", *Marmi Antichi II Cave e tecnica di lavorazione provenienze e distribuzione*. Ed. Patrizio Pensabene. Roma: L'Erma di Bretschneider, 1998, 79-86.
- Eldem, Sedat Hakkı. *Köşkler ve Kasırlar 1*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1974.
- Eldem, Sedat Hakkı, Feridun Akozan. *Topkapı Sarayı Mimari Bir Araştırma*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.
- Erguvanlı, Kemal, Metin Ahunbay, Zeynep Ahunbay, İsmail Eriş, Mustafa Erdoğan, Ahmet Onak, Rahmi Eyüpoğlu. *Marmara Bölgesi Eski Taşocaklarının İşletilebilme ve Taşlarının Restorasyonda Kullanılabilir Olanaklarının Araştırılması*. TÜBİTAK Proje No. 681, 1989.
- Esemenli, Deniz. *Mekânlar, Zamanlar: Topkapı Sarayı*. İstanbul: Akbank Yayınları, 2000.
- Evliyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat, Üsküp 5. Kitap*. Haz. Seyyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Evliyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa, Bolu, Trabzon, Erzurum, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım, Girit 2. Kitap*. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Eyice, Semavi. "Bağdat Köşkü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 444-446.
- Gnoli, Raniero. *Marmora Romana*. Roma: Edizioni dell'Elefante, 1971.
- Goodwin, Godfrey. *Topkapı Palace, An Illustrated Guide to its Life and Personalities*. Londra: Saqi Books, 1999.
- Günsenin, Nergis. "Récentes découvertes sur l'île de Marmara (proconnesse) à l'époque byzantine: épaves et lieux de chargement", *Archaeonautica*. 14 (1998): 309-316.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Bağdat-Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 433-437.
- Harrel, James A., Lorenzo Lazzarini, Matthias Bruno. "Reuse of Roman Ornamental Stones in Medieval Cairo, Egypt", *ASMOSIA VI Proceedings of the Sixth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity*. Ed. Lorenzo Lazzarini. Padova: Bottega d'Erasmus Aldo Ausilio Editore, 2002, 89-96.

- Kahraman, Nurfeddin, Refik Arıkan. "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerinde Karamürsel Taşı ve İzmit Bölgesi Diğer Taş Ocakları", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarih Sempozyumu II*. Cilt III, Ed. Haluk Selvi, vd. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2016, 1863-1876.
- Kaygusuz, Zülfiye. *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2006.
- Lazzarini, Lorenzo. "The Origin and Characterization of 'Brecchia Nuvolata', 'Marmor Sagarium' and 'Marmor Triponticum'", *ASMOSIA 5 Interdisciplinary Studies on Ancient Stone*. Ed. John J. Herrmann, Norman Herz, Richard Newman. London: Archetype Publications, 2002, 58-67.
- Lazzarini, Lorenzo. *Pietre e Marmi Antichi: natura, caratterizzazione, origine, storia d'uso, diffusione, collezionismo*. Padova: Cedam, 2004.
- Lazzarini, Lorenzo. *Poikiloi Lithoi, Versicolores Maculae: I Marmi Colorati Della Grecia Antica Storia, Uso, Diffusione, Cave, Geologia, Caratterizzazione Scientifica, Archeometria, Deterioramento*. Pisa-Roma: Fabrizio Serra, 2007.
- Lazzarini, Lorenzo. "Note sulle cave di marmo usato per statuaria greca arcaica", *Atti del Conv. Naz. di Studi "I Greci in Adriatico nell'età dei kouroi"*. Ed. Mario Luni. Urbino: Quattroventi, 2007, 221-237.
- Lazzarini, Lorenzo. "Six Coloured Types of Stone from Asia Minor Used by the Romans, and Their Specific Deterioration Problems", *Studies in Conservation*. 55/2 (2010): 140-146.
- Lazzarini, Lorenzo. "I marmi e le pietre del pavimento marciano", *Il manto di pietra della basilica di San Marco a Venezia. Storia, restauri, geometrie del pavimento*. Ed. E. Vio. Venedik: Cicero Editore, 2012, 51-107.
- Lazzarini, Lorenzo. "A First Characterization of a New Bigio Antico Marble from a Hitherto Unknown Ancient Quarry at Aghios Petros (Tripolis-Peloponnesus)", *Exempli Gratia: Sagalassos, Marc Waelkens and Interdisciplinary Archaeology*. Ed. Jeroen Pöbke. Leuven: Leuven University Press, 2013, 141-152.
- Leka, Evridiki, George Zachos. "The Marmor Lesbium Reconsidered and Other Stones of Lesbos", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the X ASMOSIA Conference*. Vol. I, Ed. Patrizio Pensabene, Eleonora Gasparini. Rome: L'Erma di Bretschneider, 2015, 201-211.
- Meinecke, Michael. "Mamlukische Marmordekorationen in der Osmanischen Türkei", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo*. 27/2 (1971): 207-220.
- Meinecke, Michael. "Die Architektur des 16. Jahrhunderts in Kairo, nach der Osmanischen Eroberung von 1517", *IVème Congrès international d'art turc*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1976, 145-152.
- Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Necipoğlu, Gülru. *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Öten, Aliye. *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2017.
- Robert, Louis. "Les Kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons. Sur des lettres d'un metropolite de Phrygie au Xe siècle. Philologie et réalités, II", *Journal des Savants*. 3-4 (1962): 5-74.
- Rogers, John Michael. "The State and the Arts in Ottoman Turkey Part 1. The Stones of Suleymaniye", *International Journal of Middle East Studies*. 14/1 (1982): 71-86.
- Sakaoglu, Necdet. *Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı*. İstanbul: Denizbank Yayınları, 2002.
- Sekin, Sefa. *Bolayır-Şarköy-Gaziköy Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Sodini, Jean-Pierre. "Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*. Ed. Angeliki E. Laiou. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002, 129-146.
- Sodini, Jean-Pierre. "La sculpture médio-byzantine: le marbre en ersatz et tel qu'en lui-même", *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*. Ed. Cyril Mango, Gilbert Dagron. Hampshire: Variorum, 1995, 289-311.
- Şimşirgil, Ahmet. *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2005.
- Tanyeli, Gülsün. *"Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir" Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*. İstanbul: Akın Nalça, 2017.
- Tezcan, Hülya. *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul: TTOK, 1989.
- Theophanis Continuati. *Chronographie Que Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I-IV*. Ed. Michael Featherstone, Juan Signes Codoner. Boston/Berlin: De Gruyter, 2015.
- Yalçın, Asnu-Bilban. "Tarihi Kaynaklar Işığında Aya Sofya'nın Altıncı Yüzyıl Süslemesine Dair Bazı Notlar", *Ayasofya Müzesi Yıllığı / Annual of Hagia Sophia Museum*. 14 (2014): 94-127.
- Yavuz, Ali Bahadır, Matthias Bruno, Donato Attanasio. "A New Source of Bigio Antico Marble: The Ancient Quarries of Iznik (Turkey)", *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone Proceedings of the IX ASMOSIA Conference*. Ed. Anna Gutiérrez García-M., vd. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2012, 255-262.